

tycznie i zniszczonej ekonomicznie Europie pojawiają się tendencje integracyjne, często nawołujące do federacji. Swoją uwagę badawczą skupia Brugmans nadal na krajach Europy zachodniej, niedwuznacznie sugerując, że powstałe tam idee zachodnioeuropejskiej współpracy ekonomicznej, politycznej i kulturalnej były rzekomo odpowiedzią na formułującą się ideologię obozu krajów socjalistycznych (zwłaszcza w okresie „zimnej wojny”, s. 93 in.). W Europie zachodniej pierwsze praktyczne i konkretne poczynania „europejskie” nastąpiły po 1948 r. (s. 107 in.). Tworzą się rady, komisje, zgromadzenia konsultatywne o różnych założeniach i kompetencjach (np. Rada Europy). Mówiono wówczas o „zjednoczeniu” lub skromniej o „odmłodzeniu” Europy (np. wypowiedzi Roberta Schumana)⁸. Po 1950 r. w zachodnioeuropejskich koncepcjach zjednoczenia Europy, coraz więcej miejsca zajmują myśli o „wspólnocie ekonomicznej” (np. Europejska Wspólnota Węgla i Stali). Już jednak po 1947 r., przy aktywnym poparciu i inspiracji Stanów Zjednoczonych, przed rzekomą groźbą „światowego komunizmu”, tworzą się teorie wspólnych bloków militarnych i armii. Brugmans stara się uzasadnić konieczność powstania w Europie zachodniej takich bloków wojskowych. Zmuszony jest jednak przyznać (zapewne także w oparciu o własne doświadczenia polityczne), iż ambitna koncepcja owej „europejskiej wspólnoty” podważana była wieloma sprzeciwami ze strony Francji (s. 154 in.), Anglii⁹, a nawet Niemieckiej Republiki Federalnej. Do tego dołączyły się trudności sformułowania wspólnego programu, konkretne przeszkody wewnętrzne poszczególnych państw na drodze do stworzenia wspólnej platformy organizacyjnej (demokratyzacja instytucji prawnych, kwestia „parlamentu europejskiego”), jak też konieczność uznania i nawiązania kontaktów ekonomiczno-politycznych z blokiem socjalistycznym, zajmującym 2/3 obszaru Europy.

Brugmans kończy swoje wywody wyrazem pewnego zakłopotania co do perspektyw „europejskiej Europy”. Jego zdaniem, w wielu państwach europejskich żywe są nadal przesady nacjonalistyczne (s. 249). Rozdzierane są one często dużymi sprzecznościami wewnętrznymi zarówno ekonomicznymi, jak i politycznymi. Same „europejskie” organizacje jako instytucje prawne są zbyt biurokratyzowane i nie posiadają należycie wypracowanego profilu organizacyjnego i programowego w praktycznym postępowaniu. Brugmans dostrzega wreszcie, że ważny jest również problem ułożenia dobrych stosunków Europy zachodniej ze „światem komunistycznym” (s. 259). Praca Brugmansa, mimo publicystycznej formy i niepełnej analizy zagadnienia, jest jednak pierwszą syntetyzującą rozprawą, omawiającą problematykę „europejską” w czasach najnowszych.

Bernard Piotrowski

BERNARD DUTOIT: *L'Union Soviétique face à l'intégration européenne*, Lozanna 1964, 235 ss.

Książka Bernarda Dutoit pt. *Związek Radziecki a integracja europejska* nie jest pracą ekonomiczną, choć dotyczy przedmiotu leżącego przede wszystkim w sferze gospodarki. Napisał ją prawnik i dlatego przedstawia on zagadnienia

⁸ O tendencjach europeistycznych R. Schumana por. jego wspomnienia: *Pour l'Europe*. Paris 1963. Ciekawe też są wcześniej opublikowane wspomnienia J. Monnet, *Les États-Unis d'Europe ont commencé*. Paris 1955.

⁹ O stosunkach Anglii ze Wspólnym Rynkiem: M. Camps, *Britain and European Community, 1955-1963*. London and Oxford 1964.

z punktu widzenia prawnego oraz politycznego. Książka Dutoit należy niewątpliwie do opracowań z zakresu tzw. sowietologii, bardzo dziś modnej na Zachodzie. Ma ona wszystkie wady książki pisanej przez niefachowca, gdyż temat podjętej pracy wymaga przede wszystkim analizy ekonomicznej. Opracowana pod innym kątem pozostaje powierzchowna, wręcz dyletancka.

Zarzut ten dotyczy przede wszystkim części pierwszej, zatytułowanej *Ideologia radziecka a kapitalizm*, która stanowi pewnego rodzaju kompendium marksistowskiej teorii ekonomicznej kapitalizmu. Obejmuje ono zbiór tez marksistowskiej ekonomii politycznej, dotyczących podstawowych kategorii ekonomicznych. Autor podaje je w sposób bardzo zwięzły, lapidarny, muszą one brzmieć dogmatycznie i schematycznie dla czytelnika nie obznajmionego z podstawami marksistowskiej teorii ekonomicznej. Dutoit nie podaje argumentacji teoretycznej, a tylko krótkie definicje podstawowych kategorii ekonomicznych, jak „wartość”, „wartość dodatkowa”, „zysk”, „spadkowa tendencja stopy zysku”, „akumulacja i koncentracja kapitału”, przy czym owe definicje opatrzone są zobowiązującym określeniem teorii: „teoria wartości”, „teoria wartości dodatkowej” itp.

Następnie autor w podobny sposób przedstawia leninowską teorię imperyalizmu oraz podstawowe tezy marksistowskiej teorii współczesnego kapitalizmu. Znowu ogranicza się do zestawienia pewnych pojęć, nie podając ich uzasadnienia.

Takie potraktowanie tematu pozwala autorowi na osiągnięcie pewnego efektu psychologicznego u czytelnika wychowanego na burżuazyjnej teorii ekonomicznej, a mianowicie pewną dezorientację i sprzeciw wobec tak ogólnikowych ujęć zjawisk i procesów ekonomicznych. A na pewno taki czytelnik nie zostanie pozyskany „dla ideologii radzieckiej” siłą argumentacji marksistowskiej teorii ekonomicznej.

Należy tu także zaznaczyć, że pojęcie „ideologii radzieckiej” autor utożsamia z marksistowską teorią ekonomiczną, a jak wiadomo, pojęcie „marksistowska” jest znacznie szersze od pojęcia „radziecka” — tkwi więc tu także pewien błąd z zakresu semantyki.

Po przydługim wstępie, zawierającym streszczenie niemalże całego kursu ekonomii politycznej kapitalizmu, autor przechodzi do właściwego tematu, który zawarty jest w dwóch następnych częściach zatytułowanych: *Ideologia radziecka a integracja europejska* oraz *Praktyka radziecka a integracja europejska*.

Druga część książki przedstawia ewolucję doktryny radzieckiej w sprawach dotyczących przede wszystkim Wspólnego Rynku. Ewolucję doktryny radzieckiej w tym zakresie autor ocenia na podstawie artykułów, które ukazały się na łamach czasopism: „Problemy Pokoju i Socjalizmu”, „Prawda”, „Izwestia”, „Gospodarka Światowa i Stosunki Międzynarodowe” i inne. Od przewidywań niepowodzenia Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej politycy i ekonomiści radzieccy przeszli do bardziej wnikliwej analizy tych nowych zjawisk i procesów gospodarczych. Dutoit relacjonuje podstawowe tezy wzmiankowanych artykułów, w większości wypadków nie polemizując z nimi, wskazuje na pewną powierzchowność przeprowadzonej analizy procesów integracyjnych w piśmiennictwie radzieckim. Problemem niewyjaśnionym i wręcz unikany w marksistowskich opracowaniach integracji jest na przykład, zdaniem recenzenta, antymonopolowy charakter pewnych artykułów traktatu rzymskiego o Wspólnym Rynku. Ten antymonopolowy charakter niektórych przedsięwzięć EWG nie pokrywa się bowiem ze schematem Wspólnego Rynku jako super-trustu międzynarodowego. Wydaje się, że w tym konkretnym przypadku chodzi o to, że przedsięwzięcia antymonopolowe, wzmagające konkurencję, mające na celu niedopuszczenie do powstania nowych monopolii i tym samym do zabezpieczenia osiągniętej pozycji już istniejących, albowiem postanowienia traktatu rzymskiego nie rozwiązują tych ostatnich, mają tylko przeciwdziałać powstaniu nowych.

Te w pewnej mierze słuszne zarzuty autora nie znajdują swej przeciwwagi w szczegółowej i pełnej analizie doktryny radzieckiej, która powinna znaleźć się w książce. Podawane do wiadomości tezy wzmiankowanych artykułów brzmią nie przekonująco, gdyż znowu są przedstawione bez uzasadnienia tkwiącego u podstaw ich ogólnego sformułowania.

Trzecia część książki pt. *Praktyka radziecka a integracja europejska* jest także dosyć heterogeniczna. Autor omawia w niej reakcję strony radzieckiej na płaszczyźnie ekonomicznej i politycznej na postanowienia i realizację traktatu rzymskiego. W zakresie ekonomiki dotyczyła ona ustanowienia nowej taryfy celnej o podwójnej kolumnie i zastosowania klauzuli największego uprzywilejowania w stosunkach z państwami członkowskimi EWG. W tym samym rozdziale autor przedstawia powstanie i rozwój Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, sugerując jakoby RWPG zrodziła się jako reakcja na powstanie Wspólnego Rynku, gdy tymczasem wiadomo, że RWPG powstała znacznie wcześniej.

Dalej autor omawia wypowiedzi radzieckich mężów stanu potępiające idee i przedsięwzięcia Wspólnego Rynku.

W tym samym rozdziale autor przedstawia stanowisko klasowych związków zawodowych w krajach Europy Zachodniej, w sprawach dotyczących EWG. Ponownie popełnia tu błąd utożsamiając ideologię tych związków z ideologią radziecką.

Część trzecią zamyka rozdział o radzieckim międzynarodowym prawie prywatnym i handlu między Wschodem a Zachodem, który nie wiąże się bezpośrednio z tematem książki. Dutoit omawia tu bowiem prawo obcokrajowców, prawo zawierania umów i ochrony dóbr w radzieckim międzynarodowym prawie prywatnym.

W zakończeniu autor dokonuje podsumowania swoich poprzednich wypowiedzi i rozpatruje zagadnienie przyszłej ewolucji stanowiska radzieckiego w sprawach integracji europejskiej.

Do pracy dołączono w postaci aneksów tłumaczenia dwóch artykułów z miesięcznika „Gospodarka Światowa i Stosunki Międzynarodowe” oraz z „Prawdy”. Przedmowę do książki napisał znany sowietolog francuski Henri Chambre.

Zygmunt Kowalczyk

HENRYK BATOWSKI: *Rozpad Austro-Węgier 1914—1918 (Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne)*. Ossolineum. Wrocław, Warszawa, Kraków 1965, 168 ss.

Podjęty przez H. Batowskiego temat posiada kapitalne znaczenie zarówno z punktu widzenia naukowego, badawczego, jak i aktualno-politycznego. Autor przedstawił rozkład powstałego w epoce feudalnej wielonarodowego systemu politycznego oraz gerfęzę kilku istniejących współcześnie państw narodowych w Europie. O zainteresowaniu, jakie problem ten wzbudza do dziś, świadczy fakt, że literatura przedmiotu liczy kilkanaście opracowań syntetycznych oraz kilkaset rozpraw i studiów problemowych. Stale pojawiają się nowe przyczynki i monografie¹. Żawiła problematyka sporów narodowościowych, obszerna, różnorodna

¹ Por. Z. A. Zeman, *The Break-Up of the Hapsburg Empire 1914—1918*. London 1961; E. J. Rubinstein, *Kruszenije awstro-wienglerskoj monarchii*. Moskwa 1963; *La désagrégation de la Monarchie Austro-Hongroise 1900—1918. Communications présentées à la Conférence des Historiens du 4 au 9 mai 1964 de Budapest*. Publiées sous la rédaction de